

tice, obiteljskoppravna zaštita obitelji i djece. Uz definiranje konkretnih mogućih modela intervencije, navode se i državne institucije koje bi trebale biti nositelji tih mjera. U organizacijskom smislu kao krajnji rok za provedbu mjera predviđa se 2007. godina. Praćenje provedbe definiranih programskih zadaća povjereno je Državnom zavodu za zaštitu obitelji, materinstva i mladeži, koji je preuzeo i obavezu podnošenja godišnjih izvještaja Vladi RH.

Osnovni dokument o Nacionalnoj obiteljskoj politici nadopunjen je u drugom dijelu knjige s ukupno jedanaest stručnih priloga koji donose raznolike teme vezane uz različite aspekte funkcioniranja suvremene obitelji u Hrvatskoj. U svome prilogu Jakov Gelo vrlo pregledno iznosi niz zanimljivih, aktualnih podataka i zapažanja o problematici negativnih obilježja demografskih promjena u Hrvatskoj u zadnjem desetljeću, dok se Josip Grbac bavi temom promocije obitelji u Hrvatskoj te potrebom djelovanja u smjeru što bezbolnijeg prilagođavanja današnjih obitelji globaliziranom svijetu rada. Sljedeći prilog donosi promišljanja Tončija Matulića o obiteljskim vrijednostima te daje prikaz rezultata dvaju značajnih, nedavno provedenih istraživanja o obiteljskim vrednotama u RH (Europsko istraživanje vrednota, 1999., te Vjera i moral u Hrvatskoj, 1996./1997.). Autor se osvrće i na pojašnjenje uloge i zadaće obitelji, škole i Crkve u promicanju obiteljskih vrijednosti. Nasuprot tome Aleksandra Korać u svom se prilogu bavi obiteljsko-pravnim aspektima nacionalne obiteljske politike. Autorica navodi različite pravne izvore u definiranju pojma obitelji, te citira temeljne odredbe Ustava RH, međunarodnih dokumenata, Obiteljskog i drugih relevantnih zakona na kojima počiva pravni okvir za uređenje obiteljskih odnosa u Republici Hrvatskoj. Ona predlaže i konkretne obiteljskopravne mjere za unapređenje obiteljske politike te navodi subjekte koji bi navedene mjere trebali uvrstiti u prio-

ritetne ciljeve svoga djelovanja. O obitelji kao odgojno-socijalnoj zajednici, u svom prilogu progovara Vlatko Previšić, a Gordana Pavleković detaljnije se osvrće na temu zdravlja i zdravstvene zaštite obitelji, ocrtavajući postojeću organizaciju sustava zdravstvene zaštite i mogućnost njezina unapređivanja. O definiranju uloge socijalne skrbi i pojašnjenju načina podizanja razine učinkovitosti toga sustava u ostvarivanju ciljeva obiteljske politike progovorio je Nino Žganec, dok se Marina Ajduković u svom prilogu bavila temom nasilja u obitelji kao osobnoga, obiteljskog i društvenog problema. Na samom kraju knjige slijede i interesantni prilozi Dubravke Maleš o temi afirmacije roditeljstva, Gordane Cerjan-Leticice o promicanju spolne jednakosti u kontekstu razmatranja različitosti uvjeta, situacija i potreba muškaraca i žena, te Nade Kerovec o položaju žena na hrvatskom tržištu rada.

U navedenim priložima stručnjaci raznih profila progovorili su o različitim oblicima obiteljske problematike, svaki iz kuta svoje znanstvene discipline. Zaključno, prilozi predstavljaju važan interdisciplinarni doprinos u definiranju okvira i postupaka neposrednoga programskog djelovanja zacrtane Nacionalne obiteljske politike.

Slavica Blažeka

UPRAVLJAČKE ELITE I MODERNIZACIJA

Drago Čengić, Ivan Rogić (ur.)

Zagreb: Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, 2001., 302. str.

Često se u aktualnim raspravama o problemima hrvatskog društva te o mogućnostima i načinima njihova što

bržega rješavanja, apostrofira i pitanje kvalitete ili nekvalitete političke, upravljačke i drugih elita u našem društvu. Oštrica kritike pritom je ponajprije uperena prema političkoj eliti, vjerojatno stoga što je njezina djelatnost najviše izložena (pr)ocjeni javnosti, a možda i zbog toga što su njezine vladalačke sposobnosti najspornije. No to ne znači da način regrutacije i karakter djelovanja i drugih elita u našem društvu nisu jednako važni za ubrzani razvitak hrvatskog društva.

Zanimljivo je pritom da znanstveni interesi društvenih znanosti za ovu tematiku i nije osobito prisutan. Malo je serioznijih, bilo teorijskih ili empirijskih istraživanja koji bi mogli doprinijeti boljem razumijevanju aktualnih političkih, upravljačkih, znanstvenih i drugih elita, kao i mogućnostima promjena u odnosu na njihovo formiranje, regrutiranje, nagrađivanje i funkcioniranje. Utoliko svako znanstveno nastojanje u tome pravcu zaslužuje punu pažnju.

Knjiga o kojoj je ovdje riječ spada u takva nastojanja. Riječ je o zborniku radova *Upravljačke elite i modernizacije*, u kojemu je objavljeno deset referata koji su bili izloženi na znanstveno-stručnom skupu pod istim naslovom. Skup je u studenome 2000. godine u Zagrebu organizirao Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, u okviru susreta *Annales Pilar 2000.: - sociološki susreti*.

Tekstovi su s obzirom na tematiku kojom se bave, razvrstani u tri skupine. U prvoj, koja je naslovljena kao *Upravljačke elite u analitičkoj perspektivi*, uvršteni su sljedeći radovi: Josip Županov: *Industrijalizirajuća i dezindustrijalizirajuća elita u Hrvatskoj u drugoj polovici 20. stoljeća*; Ivan Rogić: *Tri hrvatske modernizacije i uloga elita*; Josip Jurčević: *Upravljačke elite u suvremenoj hrvatskoj povijesti*; i Vlado Šakić: *Ima li Hrvatska modernu elitu - sociopsihologijski pogled*.

U drugoj skupini radova, koja nosi naslov *Elite, modernizacija i tegobe obliko-*

vanja novoga razvojnog identiteta, nalaze se sljedeći radovi: Vjeran Katunarić: *Nove elite, nacionalni konsenzus i razvoj*; Jasminka Lažnjak i Jadranka Švarc: *Upravljačke elite u inovativnom društvu*; Vedrana Spajčić-Vrkaš: *Pokušaj redefiniranja naobrazbe elita i modernizacije školovanja u kontekstu europskih integracija*; Vladimir Lay: *Održivi razvoj i ekološka (ne)osvijestjenost političkih i poduzetničkih elita Hrvatske*.

U treću skupinu tekstova, naslovljenu *Elite i problemi upravljanja u svijetu poduzeća*, uvrštena su dva teksta: Nevenka Čučković: *Utjecaj postprivatizacijske vlasničke strukture na kvalitetu korporacijskog upravljanja u Hrvatskoj*, i Drago Čengić: *Vlasnici, menadžeri i koncepti korporacije*.

Na kraju zbornika slijede sažeci objavljenih tekstova na hrvatskom i engleskom jeziku, te bilješke o autorima.

S obzirom na ograničenost prostora nismo u mogućnosti osvrnuti se na sve tekstove. Stoga ćemo izložiti osnovne ideje iz njih nekoliko, za koje nam se čini da su interesantnije, što ne znači da su ostali tekstovi manje važni.

Na početku svoga priloga akademik Josip Županov upozorava na to da u političkoj teoriji i sociologiji politike pojam "elite" nije jednoznačno određen. Ne ulazeći u širu elaboraciju toga pitanja on ukazuje da su autori koji su se bavili elitama koristili različite nazive. Tako je G. Mosca upotrebljavao termin "politička klasa", C. W. Mills "elite moći", a T. Bottomore "administrativna elita".

Polazeći od teze da je u procesu modernizacije najvažnija industrijalizacija, Županov se opredjeljuje za pojam "industrijalizirajuća elita", koji je upotrijebio i C. Kerr i suradnici u knjizi "industrijalizam i industrijski čovjek" (objavljenj 1960. godine). «U zemljama zakašnjele industrijalizacije», piše Županov, «gdje proces industrijalizacije - zbog bilo kojih okolnosti - nije

autohtono nastao i tekao u velikom vremenskom rasponu koji dopušta spontani razvoj, uvođenje ili pak ubrzanje procesa industrijalizacije (izlazak iz "relativne zaostalosti") nije moguće bez političke mobilizacije nekih slojeva stanovništva» (str. 15). Za provođenje i usmjeravanje te političke mobilizacije potrebna je neka industrijalizirajuća elita. Ta elita ne mora odmah imati upravljački status u društvu, ali netko mora tom procesu dati vodstvo.

Prema Kerru, u raznim zemljama i razdobljima tu ulogu mogu imati vrlo različite skupine, kao što su: srednja klasa u sustavu otvorenoga tržišta, nacionalističke vođe, revolucionarni intelektualci, kolonijalni administratori, dinastičke vođe itd.

Iz današnje perspektive motreno, moguće je ocijeniti uspjeh ili neuspjeh ovih elita u ostvarivanju procesa industrijalizacije. Osim srednje klase, koja je u danas razvijenim zapadnim društvima uspješno obavila taj posao, ostale su spomenute elite u tome imale daleko manje uspjeha. Tako je pokušaj iranskog šaha Reze Pahlavija da industrijalizira svoju zemlju, uskoro doveo do uspostave teokratske države nastale nakon tzv. islamske revolucije 1979. godine. Slično je bilo i s naporima kolonijalnih administratora u zemljama naseljeničkog kolonijalizma nakon formalne dekolonijalizacije, kada je nastupila nova elita - nacionalističke vođe. No možda su najveće razočaranje priredili revolucionarni intelektualci i njihovi birokrati koji su u (bivšim) socijalističkim zemljama bili preuzeli funkciju industrijalizirajuće elite. Krajem 80-ih godina u njima dolazi do totalnog urušavanja režima što su ih bili uspostavili.

Prelazeći na analizu procesa industrijalizacije u Hrvatskoj, Županov razlikuje tri faze u njezinu razvoju. Iako je teško precizno utvrditi kada je započela industrijalizacija odnosno modernizacija u Hrvatskoj, može se reći da je ona, iako vrlo sporo, započela još u prvoj polovici 19. stoljeća i

traje sve do svršetka Drugoga svjetskog rata. Druga faza traje od kraja Drugoga svjetskog rata do 1990. godine, i ima karakter ubrzanje socijalističke industrijalizacije. Ona je proizvela dvije bitne društvene posljedice: a) najveći dio društvenog brutoproizvoda stvara se u industrijskom ili sekundarnom sektoru; b) proces urbanizacije stanovništva vrlo je brz (udjel gradskog stanovništva u 45 godina porastao je s 20 na oko 60 posto).

S obzirom da se proces industrijalizacije i modernizacije odvijao na specifičan način (korištenjem nekih institucija koje nisu bile tipične za tržišnu proizvodnju), Županov predlaže naziv "polumoderna" kao oznaku za društvene posljedice koje je proizvela socijalistička industrijalizacija.

Treću fazu, koja nastupa nakon političkih promjena 1990. godine, Županov naziva fazom dezindustrijalizacije. Pod tim pojmom on podrazumijeva "zatvaranje postojećih industrijskih (odnosno na industrijskim načelima organiziranih) poduzeća bez njihove zamjene nekim novim, profitabilnim djelatnostima" (str. 22). Nove upravljačke i poslovne elite bitno su rentijerski umjesto tržišno orijentirane, što je uvjetovalo gospodarsku stagnaciju.

U svome radu (*Tri hrvatske modernizacije i uloga elita*) Ivan Rogić razlikuje četiri tipa elita i tri modela modernizacije kroz koje je prošlo hrvatsko društvo u razdoblju od 1868. do 2000. godine. On razlikuje elitu nositelja "plemenitih" etiketa, elitu vlasti, elitu novca i profesionalnu elitu.

Što se tiče modela modernizacije, prvi započinje 1868. godine i traje do 1941. godine, i on ima karakter pripreme za cjelovitu društvenu preobrazbu. U tome se razdoblju razvilo malobrojno hrvatsko liberalno građanstvo, a modernizacijski su procesi bili vidljivi u kulturnom sektoru, u razvoju malih i srednjih poduzeća, te nastanku malih i srednjih gradova.

Drugi model na djelu je u razdoblju od 1945. do 1990. godine i ima karakter, kako se izrazio Rogić, "paradoksalne socijalističke modernizacije" (str. 54). Ta paradoksalnost očituje se u tome što se građanska preobrazba društva želi ostvariti totalitarnim sredstvima i metodama. Modernizacija se sektorski jasno diferencira po shemi: (paleo)industrijalizacija, urbanizacija i birokratizacija. Tehničko-tehnološka preobrazba se ostvaruje po principima (paleo)industrije, što će reći zastarjele već u trenutku uspostave. Urbanizacija se ostvaruje kao ubrzani i kaotični prelazak seoskog stanovništva u gradove. A birokratizacija se ostvaruje kao direktno političko djelovanje. Unatoč svemu, tim procesima ostvarena je transformacija hrvatskog društva kao urbanoga društva.

Treći model modernizacije, koji je trebao nastupiti nakon 1990. godine, nije uopće oblikovan, smatra Rogić. Razlog tome su ratne teškoće, održavanje predložaka djelovanja iz socijalističkog razdoblja, promijenjeni ukupni postmoderni horizont daljnjega razvitka, te snažan pritisak unutrašnje zastarjelosti. Zbog svih ovih nepovoljnih okolnosti, u posljednjoj dekadi 20. stoljeća možemo govoriti o strategijskoj praznini u djelovanju hrvatskih elita. Slažući se s ovom autorovom konstatacijom, možemo je potkrijepiti i navođenjem činjenice da i Račanova koalicijska vlada nije uspjela (čak i na nivou koncepta) usvojiti dugoročniju strategiju razvoja Hrvatske, iako je bila osigurala preko četiri milijuna kuna za izradu znanstvenih studija koje su trebale biti podlogom za oblikovanje takve strategije.

Vjeran Katunarić, u svome prilogu pod naslovom *Nove elite, nacionalni konsenzus i razvoj*, analizira obrnute putanje nacionalne integracije zapadnih i istočnih zemalja u 20. stoljeću na temelju izgradnje države blagostanja i društvenog konsenzusa.

Oprečan razvitak Zapada i Istoka utjecao je i na različitu strukturu društvenih elita. Današnja zapadna elita predstavlja

sintezu "stare" i "nove klase", tj. vlasničke i menadžerske ili profesionalne elite. Pojam "nova klasa" pojavio se u literaturi 70-ih godina prošlog stoljeća i pod njim se podrazumijevala nova elita stručnjaka i intelektualaca koja će obaviti svjetskopovijesnu misiju i prevladati loše strane kapitalizma i socijalizma, te razviti mješovit tip društva u kojemu će prevladavati znanje i tehnokratsko upravljanje. Danas je taj koncept redefiniran, prije svega pod utjecajem (povijesne) činjenice da se socijalizam nije transformirao nego se naprosto raspao, a da je kapitalizam danas jači nego ikada ranije. Uloga menadžera i eksperata sada se primarno shvaća kao obavljanje izvršnih poslova za vlasnike korporacija, odnosno za državu. "Nova klasa" nije bila fizički ili ekonomski uništena. Naprotiv, njoj je dodijeljen "glavni operativni zadatak u održavanju mehanizama društvene integracije i nacionalnog konsenzusa u uvjetima dinamičnog tržišta, velikog uvoza strane radne snage i stvaranja novog multikulturalnog mozaika na tlu postojećih nacija-država" (str. 131). Prirodnoznanstvene i tehničke znanosti opskrbile su gospodarski razvoj novim izumima koji su doveli do informacijske revolucije i "društva znanja", a najvispreniji izumitelji (primjerice Bill Gates i drugi iz Silikonske doline) postali su vrsni poduzetnici i najbogatiji ljudi današnjice. Tako su se na važnim mjestima stopili stari i novi dijelovi gornje klase, vlasnički i menadžersko-profesionalni.

Američki publicist David Brooks novu elitu naziva "buržujskim boemima" ili "bobosima" (u knjizi: *Bobos in Paradise. The New Upper Class and How they Got There*). Bobosi rado govore o ljubavi prema čovječanstvu, slave čistu prirodu, nose traperice u svečanim prilikama, ali istodobno tamane konkurente na tržištu, ne skanjuju se ulagati u prljave tehnologije i spremni su napasti svakoga tko osporava dogmu *laissez faire*. Oni su patrioti i neće činiti ništa protiv američkih interesa.

U zapadnoj Europi "bobosima" odgovaraju predstavnici nove socijaldemokracije tzv. trećeg puta, čiji je glasnogovornik Tony Blair, a njegov teorijski sufler sociolog Anthony Giddens. Oni govore i pišu o "ljudskom zajedništvu" i "slobodnoj trgovini", "cjeloživotnom školovanju" i "konkurentskoj prednosti ljudskoga i intelektualnog kapitala", prihvaćanju globalizacije te potrebi borbe protiv društvenog isključivanja. Dakle, govore o vrijednostima koje su nedavno bile karakteristične za različite "ideološke blokove".

Kao svojevrsan kontrapunkt bobosima i trećeputašima, bivše komuniste koji su preuzeli liberalnu retoriku kao slobodni poduzetnici ili šefovi različitih novih stranaka, Katunarić naziva "kolibrima". Oni su proizišli iz raspada koalicije između komunističkih čvrstorukaša i reformista u 1980-ima. Reformisti su zapravo trebali poboljšati funkcioniranje socijalističkog sustava, dodajući mu tržišne elemente, neke aspekte političkog pluralizma ili geopolitičke alternative. Bila je to neka varijanta "trećega puta".

Na kraju svoga priloga Katunarić raspravlja o mogućnosti strategijskog proširenja značenja znanja, vrsta kapitala te razvojnih ciljeva u Hrvatskoj, i to na osnovi poimanja razvoja kao "kulturno održivog razvitka". To je razvitak "koji sve manje opterećuje postojeće prirodne resurse, infrastrukturu i naseljeni prostor, a istodobno dodavanjem vrijednosti radu i komunikaciji preko umjetnosti, znanosti i naobrazbe povećava privlačnost među ljudima" (str. 139).

U svome prilogu Drago Čengić, na temelju njemačkog "modela kodeterminacije", hrvatskog modela "radničkog nadzorništva" u dioničkim društvima i uočenih koncepata korporacije, razmatra mjesto radnika u različitim sustavima korporacijske kontrole u dioničkim društvima odnosno u korporacijama.

Analiza njemačkoga i našeg iskustva pokazuje da "radničko predstavnništvo" u nadzornim odborima dioničkih društava/

korporacija nisu rezultat promišljenih i racionalnih odluka već su ponajprije neželjeni proizvod političkih uvjeravanja i kompromisa, na crti sukoba između kapitala i rada.

Iako u analiziranim konceptima korporacije nema teorijski uvjerljivih opravdanja zašto bi se kontrolna prava i rezidualni zahtjevi ostavili samo dioničarima, mora se priznati da nijedan od koncepata korporacije ne pruža dovoljno argumenata da se ti isti atributi pripišu samo radnicima.

Iz ovdje parcijalno izloženih ideja što su ih neki autori u ovome zborniku izrekli, vidljivo je da je riječ o vrlo izazovnim tezama i stajalištima koja zavrjeđuju daljnja teorijska promišljanja. Utoliko tiskanje ovoga zbornika radova valja pozdraviti, ali se i nadati da će prilozi u njemu potaći i druge autore na dublje promišljanje tih tema. Jer one zasigurno nisu posve apsolvirane, a eventualnim skorim ulaskom Hrvatske u Europsku uniju postat će još aktualnijima.

Zoran Malenica

HRVATSKI IDENTITET U EUROPSKOJ UNIJI

Stjepan Baloban (ur.)

Zagreb: Centar za promicanje socijalnog nauka Crkve; Glas Koncila, 2003., 240 str.

Knjiga *Hrvatski identitet u Europskoj uniji* zbirka je niza autorskih priloga nastalih kao rezultat rasprava na tematskim tribinama, uokvirenim u tematski ciklus tzv. «socijalnih tribina» Centra za promicanje socijalnog nauka Crkve HBK. Posebnost knjige jest u činjenici da je ona jedan od prvih doprinosa stručnim raspravama o